

Değişen Dünya Düzeninde Orta Güçler ve Türkiye için Dış Politika Önerileri - İsmail Erkam Sula

Uluslararası ilişkilerde devlet davranışlarını açıklarken sıklıkla bir devletin temel amacının kendi bekasını sağlamak olduğuna değinilir. Hiçbir devletin kendisini tam olarak güvende hissedemediği bir uluslararası yapı altında devletlerin dış politika davranışları kendi ulusal çıkarlarını güvence altına almayı hedefler. Beka ile yakından ilişkili olan “ulusal çıkar” kavramı birbiriyle bağlantılı farklı düzeylerden aldığımız etkenlere değinilerek tanımlanır.

Her devletin kendine özgü unsurlarla belirlediği ulusal çıkar, (1) devleti yöneten liderlerin ve dış politikayı belirleyen aktörlerin dış politika vizyonu, (2) devletin vatandaşlarının, toplumun, kamuoyunun beklentileri ve (3) uluslararası sistemin yapısı ve devletin yakın bölgesel çevresi ile ilişkilerinin etkisi ile oluşur. Bu üç

düzeyden gelen etkenlerin hangisinin ulusal çıkarın belirlenmesinde daha etkili olacağı bir devletten diğerine farklılık gösterebilir çünkü her devletin kendine özgü bir siyasi rejimi, iç siyasi yapısı, devlet-toplum ilişkileri, tarihi ve uluslararası/bölgesel ilişkileri vardır.

Uluslararası siyaset açısından ulusal çıkar kavramının nasıl tanımlanacağı özellikle devletlerin dış politika davranışlarını incelemek istediğimizde daha önemli hale gelir. Dış politika analizinde ulusal çıkarların devletlerin davranışlarını nasıl etkilediği, devletlerin ulusal çıkarlarını elde etmek için ne yapabileceği veya yapması gerektiği, hangi belirli davranış türlerinin ulusal çıkarların elde edilmesini sağlayacağı sorularına yanıtlar ararız. Bu soruların yanıtı bizi iki durumu çalışmaya ve anlamaya yönlendirir: (1) Davranışlarını inceleyeceğimiz devletin güç statüsü ve (2) ilgili devletin dış politika vizyonu. Bu iki durumu biraz daha açalım.

Devletlerin güç statüsü ve dış politika vizyonu

Devlet liderlerinin, dış politika danışmanlarının ve/veya dış politika yapımında rol oynayan diğer devlet-içi aktörlerin, devletlerinin bölgesel ve uluslararası sistemde göreceli gücü ve materyal kapasitesi açısından nerede durduğunu gerçekçi bir şekilde anlamaları gerekir. Zira uluslararası ilişkilerde bir devletin hedeflerine ulaşip ulaşmaması ve sistemin neresinde konumlandığı büyük ölçüde ne kadar “gücünün” olduğuna bağlıdır. Uluslararası siyasette geleneksel olarak devletin sahip olduğu askeri ve ekonomik kapasiteye bakılarak ölçülen güç kavramına da daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmak mümkündür. Akademik literatürde güç artık sadece maddi yetkinliklere göre değil kültür, etkileme gücü, prestij gibi maddi olmayan unsurlara da bakılarak [tanımlanmaktadır](#).

Dış politika davranışı genellikle bir devletin uluslararası sistemdeki diğer devletlerle karşılaştırmalı gücüne bağlıdır. Devletlerin davranışları genellikle belirli bir amaca ulaşmaya, yani bir stratejiye hizmet eder. Farklı bir ifadeyle, “güç statüsü” bir devletin uluslararası siyasette nerede durduğunu belirlerken, “strateji” nereye gitmek istediğini belirler. Güç statüsü maddi

unsurlara göre belirlenirken, prestij, kimlik, kültür, tarihsel bağlar, dostluk ilişkileri gibi maddi olmayan unsurlar çoğunlukla dış politika vizyonu belirlenirken etkili olur.

Tüm devletlerin dış politikasında olduğu gibi orta güç tanımını yaparken ve orta güçlerin dış politikalarını anlatırken de bahsettiğim bu iki kavrama değinmek gerekir. “Orta güç” akademik literatürde çoğunlukla maddi unsurlara (ölçülebilir askeri ve ekonomik kapasite) bakılarak tanımlanmaktadır. Bazı çalışmalarda ise işlevsel veya davranışsal özelliklerine göre tanımlandığını görmek [mümkündür](#). Maddi unsurlara göre tanımlanırken basitçe ilgili devletin askeri ve ekonomik kapasitesinin ölçümüne odaklanılır. Bu tanıma göre orta güç dikkate değer materyal yetkinliklere sahip olmalıdır. Bu durumda büyük güçlerden az küçük güçlerden fazla askeri ve ekonomik imkanlara sahip olan güce orta güç diyebiliriz. İşlevsel tanımda çeşitli ölçeklerle devletin küresel siyasetteki etki alanı ölçülür. Bu tanımda, küresel siyasetin tüm alanlarında olmasa da uluslararası sistemde yer alan diğer devletlerin dış politikasını belirli konu başlıklarında (barış, göç, çevre, insan hakları, arabuluculuk silahsızlanma ...gibi.) etkileme ve yönlendirebilme işlevine sahip olan güce orta güç diyebiliriz. Davranışsal tanıma göre ise ilgili devletin kendisini “orta güç” olarak tanımlaması ve buna uygun olan bir dış politika stratejisi izlemesi gerekmektedir. Bu tanıma göre orta güç uluslararası politikanın belirli alanlarında rol ve sorumluluk üstlenmeye ve buna göre hareket etmeye hem istekli hem de muktedirdir. İşlevsel tanımda olduğu gibi, orta güç bu isteğini ve gücünü dış politika davranışlarına da bunu yansıtır.

Orta güçler için nasıl bir dış politika?

Küresel siyasette devletlerin dış politika tasavvurları ne kadar geniş olursa olsun, davranışlarında güç statülerine uygun hareket edecekleri beklenir. Hayallerin gerçeklere dönüşüp dönüşmeyeceğinde “güç” belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu açıdan bakıldığında çeşitli konularda sorumluluk almak ve etki alanını genişletmeye çalışmak özellikle orta güç olan devletler için çetrefilli bir konudur. Değişen dünya düzeninde orta güçler için üç temel dış politika stratejisi önerilebilir.

Öncelikle, orta güçler çeşitli küresel sınamalarla mücadelede sorumluluk üstlenme veya büyük güç olma arzularında materyal imkanların sınırlarını aşmamalıdır. Sonuçta, bir devletin nerede “durduğunu” ve neler yapabileceğini belirleyen şey maddi imkanlar veya sınırlılıklardır. Dış politika oluşturulurken devletin güç statüsüyle ve *reelpolitik* ile uyumlu bir strateji belirlemek orta güçler için doğru bir başlangıç noktası olacaktır.

Orta güçler küresel siyasetteki dönüşümleri iyi okumalı ve karşılaştırmalı üstünlük (*comparative advantage*) kazanılabilecek alanlarda etkin rol oynamayı hedeflemelidir. Belirli konu başlıklarında etkili aktör olmayı değerlendirebilirler. Örneğin, savaş ve savunma gibi geleneksel dış politika konularının yanında farklı sektörlerde (Sağlık, çevre, sürdürülebilirlik, insan hakları, göç ve/veya kitlesel hareketlilik... gibi.) ortaya çıkan küresel sorunlara karşı yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesinde etkili bir rol oynayabilirler. Bu sektörlerde küresel sınamalar ile mücadele süreçlerini destekleyebilir, ortaya çıkan sorunlara karşı çözüm önerebilir ve çok taraflı eyleme geçilmesinde etkili olabilirler. Büyük olasılıkla, askeri olmayan konularda, bu tür çözüm önerileri yoluyla siyaseten daha fazla manevra kapasitesine sahip olacaklardır. Böyle hamleler doğrudan materyal imkanların güçlenmesini sağlamıyor gibi görünüyorsa da devletin prestijlerini arttıracak, dolayısıyla etki alanlarını genişletecektir. Küresel yönetim ihtiyacının her geçen gün daha çok önem kazandığı, dünyada karşılıklı bağlantılılığın arttığı ve büyük güçlerin kendi aralarındaki askeri ve ekonomik rekabetle meşgul olduğu günümüzde, bu şekilde hareket etmek orta güçler için önemli bir siyaset alanı oluşturacaktır.

Son olarak, orta güçler bir yandan maddi yetkinliklerini arttırmaya çalışırken öte yandan prestijlerini arttırmaya odaklanmalıdırlar. Askeri güç ve ekonomik güç gibi maddi unsurların artması zaman aldığı gibi prestij kazanmak da zaman alır. Bir devletin kayda değer bir güce sahip olması o gücü etkin olarak kullanabildiği anlamına gelmez. Prestij, gücü etkiye dönüştüren, dış politikada gücün kullanımını çarpan etkisi ile arttıran, inşa edilmesi çok zor kaybedilmesi de bir o kadar kolay olan bir değerdir. Burada yine prestiji arttırmak için hareket alanının bir önceki maddede belirttiğim alan olduğunu düşünüyorum. Orta güçler dış politikada küresel yönetimde belirli sorun alanlarını ele alarak ve bu alanda uzun dönemde hem söylem hem de davranışlarında tutarlı olarak prestijlerini

artırabilir. Bu sayede hem bu sorun alanlarında karşılaştırmalı nüfuzlarını artırabilirler hem de küresel siyasette daha geniş etki alanına sahip olan devletler haline gelebilirler.

Türkiye için dış politika önerileri ve sonuç

Yazımı var olan küresel yönetim mekanizmalarındaki reform ihtiyacını sık dile getiren aktörlerden birisi olan Türkiye için birkaç dış politika önerisi ile bitirmek isterim. İçerisinden geçmekte olduğumuz son on yılda küresel siyaset önemli bir dönüşüm geçiriyor. Soğuk Savaş sonrasında kurulmuş olan kurallara dayalı liberal uluslararası düzen ekonomi, ticaret, çevre, sağlık, teknoloji ve yapay zekâ, savunma ve güvenlik gibi alanlarda uluslararası toplumun ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalıyor. Devletlerin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar etkinliğini kaybederken, Soğuk Savaş döneminden sonra devam eden askeri ittifaklar da savunma ve güvenlik tanımlarını dönüştürüyor. İnsanlığın karşılaştığı küresel sınamalar daha etkin bir küresel yönetim ihtiyacını giderek artan bir biçimde ortaya koymaktayken, var olan küresel yönetim mekanizmaları mevcut halleri ile bu sınamalar karşısında etkisiz kalıyor ve devletler bu sınamalarla tek başlarına mücadele edebilecek araçlara odaklanıyorlar. Üstelik bu konularda küresel iş birliğine yatkın olmayan, geleneksel devlet-merkezli güvenlik algısını ve savunma yaklaşımını koruyan devletlerin sayısı da az değil. Şüphesiz, değişmekte olan dünya düzeni çeşitli sınamalar getirdiği gibi küresel siyasette daha etkili bir rol almayı hedefleyen devletler için de önemli fırsatlar sunuyor. Bu kapsamda, uluslararası siyasette hem Türkiye için hem de diğer orta güçler için daha etkin ve önemli rol oynayabilecekleri alanların açıldığını değerlendirebiliriz.

Türkiye için [bu alanların](#) çalışılması Türk dış politikasına yeni yönelimlerin belirlenmesini ve var olanların dönüştürülmesini sağlayabilir. Türkiye bir yandan askeri gücünü ve ekonomik gücünü geliştirmeye devam ederken diğer yandan yakın zamanda yapmakta olduğu gibi küresel barış ve istikrarın savunuculuğunu yapma rolünü sürdürmelidir. Ayrıca, COVID -19 pandemisi döneminde gördüğümüz sağlık yardımlarının benzerlerini daha yaygın ve düzenli olarak yapmaya devam edebilir. Türkiye diğer orta güçler ile küresel iklim krizi ile mücadele, teknoloji ve savunma, göç ve kitlesel hareketlilik alanlarında da ortak

çıkarlar çerçevesinde işbirliğini güçlendirmelidir. Küresel sistemdeki dönüşüm Türkiye gibi güç statüsünü materyal sınırlılıklarını aşarak değiştirmeyi hedefleyen orta güçler için sadece sınamalar değil önemli fırsatlar da doğurmaktadır. Farklı bir yazının konusu olabilecek bu değerlendirmeyi şimdilik okurların düşünce dünyasına bırakıyorum.

Günümüzde Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninin değişmekte olduğuna dair anlayış gittikçe yaygınlaşıyor. Eğer bu gözlemde bir yanılma olmazsa yeni bir dünya düzeninin inşa edilmesi ya da “düzensizliğin” yeni dünya düzeni haline gelmesi beklenebilir. Özellikle büyük güçler kendi aralarındaki rekabete odaklanmışken, buldukları coğrafi bölgede önemli etki alanlarına sahip olan orta güçler için daha fazla manevra alanının oluşacağını öngörebiliriz. Büyük güç olma hedefinde olan, etki alanını genişletmeye çalışan orta güçlerin birbirleri ile çıkar odaklı işbirliği mekanizmalarına odaklanması yeni düzende çok daha etkili bir alan elde etmelerini sağlayacaktır. Eğer eski dünya düzeni değişiyor ve yenisi kuruluyorsa, dış politika vizyonu gerçekçi biçimde kurgulandığı takdirde Türkiye'nin de kurulacak olan bu yeni düzende çok etkili bir aktör olması mümkün. Dünya düzenindeki değişime uygun olarak Dışişleri Bakanlığı'nın web sayfasında bir süredir var olan girişimci, insani ve yenilikçi dış politika [vizyonunun](#), küresel yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesine ve dünyada Türkiye ile benzer hedeflere sahip olup, mevcut dünya düzeninde reform ihtiyacını dile getiren diğer orta-ölçekli güçler ile somut, etkin ve çıkar-temelli işbirliğine odaklanılarak genişletilmesinin vaktidir.

Dr. İsmail Erkam Sula, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. Uluslararası İlişkiler alanında doktora ve yüksek lisans derecelerini Bilkent Üniversitesinden lisans derecesini ise Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden almıştır. “*Foreign Policy Analysis and Quantitative Research Methods*” başlıklı araştırma projesiyle TÜBİTAK BİDEB desteğiyle 2019 yılında Harvard Üniversitesi *Institute for Quantitative Social Science*'ta doktora sonrası araştırmacısı olarak çalışmıştır. Başlıca araştırma alanları bilimsel araştırma yöntemleri, dış politika analizi, uluslararası ilişkiler kuramları, aktif öğrenim teknikleridir. Bu alanlarda çeşitli akademik yayınları, seminer ve konferans bildirileri bulunmaktadır. Halen sosyal bilimlerde veri üretimi ve bilgisayar destekli araştırma yöntemleri üzerine çalışmaktadır.

Bu yazıya atıf için: İsmail Erkam Sula, “Değişen Dünya Düzeninde Orta Güçler ve Türkiye için Dış Politika Önerileri”, *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 3 Aralık 2023, <https://www.uikpanorama.com/blog/2023/12/03/es-2/>

Telif@UIKPanorama. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama*

dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.